

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 728.1/5(497.5Reka)"18":929Gorup J.:7.078

Prejeto: 3. 11. 2009

Daina Glavočić

mr. sc., muzejska svetovalka, Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Dolac 1, HR-51000 Rijeka
e-pošta: daina.glavocic@mmsu.hr

Gradbena dejavnost Josipa Gorupa pl. Slavinjskega na Reki ob koncu 19. stoletja*

IZVLEČEK

Članek opisuje poslopja iz obdobja historicizma, ki jih je ob koncu 19. stoletja na Reki dal zgraditi Josip Gorup: večnadstropnici z najemniškimi stanovanji, Grand Hotel Europe in zasebno stanovanjsko vilo, družinsko grobnico ter večnadstropno vogalno stavbo z najemniškimi stanovanji. Kot razumni in vsestranski investitor je Gorup za svoje dragocene gradbene prispevke pridobil najboljše ustvarjalce in tako zapustil neizbrisno sled na obličju in v zgodovini mesta Reke.

KLJUČNE BESEDE

Josip Gorup, Reka, gradbeništvo, arhitektura najemniških stanovanj, Grand Hotel Europe, historicizem, mavzolej, Giuseppe Baldini, Giuseppe Bruni, Emilio Ambrosini, Ivan Rendić

ABSTRACT

JOSIP GORUP VON SLAVINJSKI'S CONSTRUCTION ACTIVITIES IN RIJEKA AT THE END OF THE 19TH CENTURY

The paper describes buildings in Rijeka from the period of historicism at the end of the 19th century that were built by Josip Gorup: two multi-storey buildings with rental apartments, Grand Hotel Europe, a private residential villa, family tomb, and a multi-storey corner building with rental apartments. As a reasonable and versatile investor, Gorup selected only the best artists to materialise his valuable architectural contributions, thus leaving an indelible mark on the skyline and history of the city of Rijeka.

KEY WORDS

Josip Gorup, Rijeka, construction, architecture of rental apartments, Grand Hotel Europe, historicism, mausoleum, Giuseppe Baldini, Giuseppe Bruni, Emilio Ambrosini, Ivan Rendić

* Prevod iz hrvaščine Marjana Mirković. Lektoriranje Darka Tepina Podgoršek.

Obdobje madžarske prevlade na Reki (1868–1914) je zaradi novih razmer, razcveta mednarodnega trgovanja in močnega razvojnega razmaha industrije že ob koncu 19. stoletja zaznamoval velik priliv delavcev. Podjetnejši in premožnejši kapitalisti, gradbeniki in lastniki gradbenih zemljišč so kmalu spoznali, kako pomembno je vlagati v gradnjo večnadstropnih stavb z najemniškimi stanovanji, ki zagotavljajo zanesljiv in velik dobiček v prihodnosti. Za številne prišleke iz Avstro-Ogrske, predvsem Budimpešte, zaposlene v državni administraciji ter državnih in javnih podjetjih (na železnici, v luki, šolah, bankah, finančnih ustanovah), je bilo treba zagotoviti družinsko namestitev, ustrezno pomenu in ravni zaposlitve, ki jo je imel oče družine, torej prilagojeno finančnim možnostim. Dotedanji stari, skromni reški bidermajerski stanovanjski fond dvonadstropnic s povzdignjenim osrednjim ostrešjem ni zmožal ustreči zahtevam po višjih stanovanjskih standardih. Posebno številno je bilo priseljeno delavstvo, ki ga je bilo prav tako treba namestiti v ekonomična (skromnejša) stanovanjska poslopja in naselja, po možnosti v bližini industrijskih obratov.

Reška historicistična arhitektura s konca 19. stoletja je bila grajena po vzoru drugih večjih mest avstro-ogrskega cesarstva (Budimpešte, Dunaja, Trsta), v katerih je lokacijo in videz stanovanjske arhitekture narekovalo urbanistično načrtovanje uličnega omrežja.¹ Na Reki gre večinoma za večnadstropnice, vključene v načrtovani blokovski ulični raster ali prilagojene strmini kraškega terena, na katerem leži Reka. Zaradi pomanjkanja nižinskega zemljišča, primerne za gradnjo, in zaradi naglo naraščajočih stanovanjskih potreb so hiše v glavnem gradili v višino. Zato je največ štirinadstropnic z uporabnim pritličjem (za poslovne prostore) in podstrešjem (za stanovanje, shrambe ali drvarnice). Prav kraški teren (trda, skalnata tla) ali teren, pridobljen na račun morja, z nasipavanjem, je razlog, da na Reki stavbe niso podkletene in nimajo večjih notranjih zelenih dvorišč, pa tudi da se gradnja mesta ni širila v obliki koncentričnih krogov, temveč vzdolžno (ob morski obali in njej vzporednih ulicah) ter navzgor. Velikost poslopja in število nadstropij, kakovost uporabljenega materiala ter celotna okrasitev in videz pročelja na zgradbah z najemniškimi stanovanji – vse to je izražalo višino vložene kapitala investitorja in donosnost investicije.

Med t. i. standardne najemniške hiše je mogoče šteti stanovanjske večnadstropnice z bolj ali manj izrazitimi značilnostmi zgodovinskih stilov, poseb-

no tiste, ki so vključene v blokovsko urbano sestavo s konca 19. stoletja in zavzemajo veliko površino, pogosto skoraj celotno *insulo*. Tak primer so velike hiše – insule –, v pravilnem rastru ulic na nasutem terenu ob morju pred *Starim gradom – Civitas Nova*, na območju pri gledališču in tržnici, ob Rivi ter na zahodnem delu mesta (Brajda, Mlaka). Večnadstropnice z najemniškimi stanovanji (hiše so postavljene na vogalih ali vključene v obstoječi niz) so gradili bogati reški podjetniki za namestitev svojih družin in za oddajanje, na izbranih mestnih lokacijah, da bi bili v središču dogajanja v mestu, na vidnem, a kljub temu ne preveč prometnem kraju, z lepim razgledom in s prijetnim okoljem. Temelj hiše z gospodarskimi ali delno javnimi prostori je po navadi poudarjen in obložen z (ometanimi) rustikalnimi kamnitimi kvadri, ponekod pa s trakasto rustiko. Osrednji vodoravni del pročelja izpostavljajo reliefni venci, tam je nameščeno elitnejše gosposko nadstropje *piano nobile* (prvo in drugo nadstropje ali visoko pritličje s prvim nadstropjem), najmenitnejše nadstropje s stanovanjem lastnika palače. Standardno raven stanovanjske hiše pa poleg položaja, sončne lege in velikosti sob kaže tudi vključenost WC-ja in kopalnice. Večina najemniških stanovanj s konca 19. stoletja ima namreč redko, če sploh, dolgo ozko stranišče, nima pa kopalnice (z redkimi izjemami).²

Ko je ogrska vlada v sedemdesetih letih 19. stoletja v prizadevanju za razvoj svojega edinega pristanišča vlagala čedalje večja sredstva tudi v infrastrukturo in podjetnikom ponujala olajšave, je Josip Gorup vizionarsko prepoznal možnosti zaslужka s finančnim vlaganjem v tako obetavnem trenutku in se sklenil za stalno preseliti na Reko, s katero je takrat posloval iz Trsta. Gradnja stavb za najemniška stanovanja je bila investicija z najobetavnejšim uspehom in že leta 1871 je Gorup načrtoval svojo prvo veliko štirinadstropnico v samem središču mesta na območju t. i. *Civitas Nova*, na *Piazza Ūrmeny*, ki je bila takrat le velika nezazidana čistina, na kateri so se po nasipavanju morja še usedala tla. Po sprejetih urbanističnih načrtih je bil to zaželen položaj zaradi predvidenih prihodnjih komunalnih objektov – dveh paviljonov mestne tržnice (zgrajenih 1881), ribarnice in novega občinskega gledališča (postavljenega 1885) s parkom. Na tem območju sta močna mestna kapitalista – Josip Gorup in Eugenio Ciotta – prva investirala v nove stanovanjske najemniške hiše, ki so nastajajoči četrti postavile standarde in ji določile mero. Ne glede na to, da so njuni dosežki v smislu arhitekture in stila večinoma povprečni, pa imata obe hiši kot primer novega gradbenega obdobja historicizma na Reki posebno mesto.³ Pročelje oblikujejo navadno stroga

¹ Domljan, *Stambena arhitektura*, str. 82: *Devetnajsto stoletje prvenstveno gradi mesta, arhitektura je povsem v funkciji urbanega. Arhitekt 19. stoletja pri vključevanju svoje zgradbe, prostorsko in oblikovno, v vnaprej predpisani okvir mesta ni mogel, a tudi ni želel razmišljati drugače kot v tistih slikah, ki mu jih je mesto samo nudilo na izbiro.*

² Glavočič, *Stambena arhitektura*, str. 118–134.

³ Magaš, *Zona Kazalište-Tržnica*.

ritmizacija, profilirani venci med nadstropji ter zidovi, obdelani z ometom. Poudarjena je horizontalna delitev: pritličje (javnost – poslovanje), *piano nobile* (zasebnost – stanovanje), podstrešje (ekonomičnost – shrambe, skromno stanovanje). Razlog in cilj teh gradenj je vodila izključno želja po zaslužku – čim več najemnikov v čim več nadstropjih in na čim manjši površini obeta večji in hitrejši dobiček ob najmanjših stroških gradnje, zato so te hiše grajene kot bloki, ki pogosto tvorijo cele insule.

Gorupovi velikanski hiši na tržnici (danes Verdijeva ulica 9 in 11 / Zagrebačka 10) sta bili projektirani leta 1871, grajeni pa v letih od 1872–1874⁴ do 1881.⁵ Na celotni površini gradbene parcele nekdanjih ulic Rossini in Tartini, v tlorisu pravokotne oblike, sta postavljeni dve resnično veliki večnadstropnici, ki dostojno parirata prostoru pred občinskim gledališčem, postavljenim desetletje pozneje po načrtu uglednega dunajskega ateljeja F. Fellner in H. Helmer.

Prva Gorupova najemniška stavba,⁶ arhitekt Giuseppe Baldini (Trst), 1871–1872 (nekdaj Piazza Giuseppe, danes: Verdijeva ulica 11 / Zagrebačka / Trninina)

Prva, zahodna Gorupova štirinadstropnica je zgrajena na mestu nekdanjega terena v lasti Marije Juranich, ki je imela na tej parceli precej manjšo hišo. Projektant novogradnje, podpisan na projektu 1871, je Giuseppe Baldini⁷ iz Trsta, ki ga je Gorup verjetno poznal pred tem ali pa ga je angažiral zato, ker je ta takrat gradil tudi sosednji stanovanjski blok za Eugenia Ciotto. Gorup je hišo postavil izključno za najemniška stanovanja, čeprav je bila precej visoka pritlična etaža z močnimi kamnitimi stebri, ki nosijo križne svode (danes zakrite), predvidena za javno uporabo in so prostor uporabljali v različne namene (za skladišče, gostilno, urade, trgovino ipd.). Tu je leta 1886 delovala znana kavarna *Caffè* v lasti Andrije Bukouniga,⁸ ta lokal pa je s pomočjo hišnega lastnika Josipa Gorupa s stenskim poslikavami polepšal takratni najboljši reški dekorater Giovanni Fumi.⁹

⁴ Prav tam. Posredni sklep Olge Magaš po načrtu, objavljenem v Heinrich von Littrow, *Fiume un Seine Umgebungen*, 1884.

⁵ Letnica, označena na portalu druge hiše.

⁶ Del projektne dokumentacije, DÄR, JU 51, 3/5/1871, sign. in dat. ddk. Fiume 4. 8. 1871. Giuseppe Baldini archit.

⁷ Giuseppe Baldini (1808–1877), rojen v Trstu, študiral na akademiji di Belle Arti v Milanu, delal v Trstu z mojstrom Buttazzonijem, z njim je sodeloval tudi pri nekaterih delih tudi v Ljubljani. V Trstu je bil znan kot soliden podjetnik in graditelj klasičnih poslopij (*Trieste: l'architettura neoclassica*, str. 335).

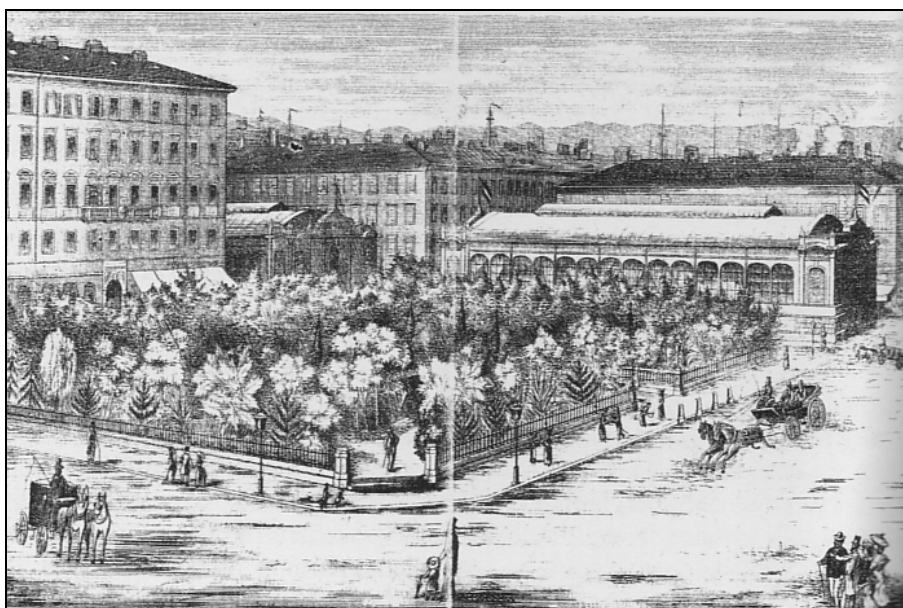
⁸ Lukežič, Riječki Rotschild, str. 177.

⁹ Žic, Giovanni Fumi, str. 63–68. Fumi se je šolal na akademiji v Benetkah, leta 1883 prišel na Reko, kjer je imel svoj slikarsko-dekoraterski atelje. Z večjimi dekoracijami je

Dve daljši, enakovredni pročelji, imata po enajst okenskih osi in stojita v smeri severa in juga, ožje pročelje, ki ima deset osi, pa je usmerjeno proti zahodu. Rustična ometana baza poteka okrog celotne hiše in je zaradi javne uporabe na ulico odprta z visokimi polkrožno zaključenimi vhodi ter ritmično razporejenimi okni in vrati (večina teh je bila pozneje predelana v okna). Danes so tu trgovski in poslovni prostori. Glavni vhod v zgradbo je danes samo na sredini severnega pročelja, čeprav je bil sprva predviden še na nasprotnem, južnem pročelju. Zaradi naknadnih prezidav se v osrednjem svetlobnem jašku hiše stopnišče v mezaninu deli, en krak vodi v severni del hiše, drugi pa v južnega. Zaglavni kamen na oboku obeh portalov je kiparsko oblikovana glava bradatega moškega, originalne, rezbarjene vratnice, pa danes nadomeščajo zelo skromne. Rustikalna obdelava zidu se nadaljuje tudi po vsem prvem nadstropju, nad tem pa so gladki zidovi. Pročelja so okrašena edino na ravni drugega, gosposkega nadstropja (*piano nobile*), s kamnitimi podokenskimi parapeti z motivom krožnice. Kamniti, simetrično razporejeni balkoni na dekoriranih konzolah, ki so postavljeni na sredini in ob robu pročelja, s svojimi ograjami iz stožčastih balustrov pomenijo nov detajl v tej četrti in celotni hiši dajejo nekoliko imenitnejši videz. Po nadstropjih si nad okni različno, izmenično sledijo kamnite lunete in ravne grede.

Kar zadeva tlorisno razporeditev na površini 1200 m² (s skupno šestimi prostori za urade in skladišča ter sto stanovanjskimi), stanovanja v Gorupovih hišah v ničemer posebej ne odstopajo od drugih iz historicističnega fonda svojega časa. Znotraj pravokotnega tlorisa je hišni vhod v osrednji osi vzdolž pročelja, veža pa je globoka. Posebno pozornost je treba nameniti železnim ograjam na stopnišču, ki so narejene iz kovanega in litega železa, mnoge so uvožene. Stanovanja imajo veliko kvadrato in visoke stropne (po drugi svetovni vojni so jih največkrat pregrajevali v manjša); za stanovanje pa so, z naknadno vgrajenimi mansardnimi okni, izrabljena tudi podstrešja. Stanovanja v nadstropjih imajo sobe z dvojnimi okni, ki gledajo na ulico, vhod vanje pa je iz dolgega (mračnega) hodnika po sredini. Na notranje dvorišče so usmerjeni manjši prostori, kot so kuhinje, sobe za služinčad in shrambe, skromne kopalnice ter dolga ozka stranišča. Stanovanja so precej dobro opremljena, ker so imela napeljavno pitno vodo, plin in električni tok, vgrajene kalijeve peči in peči iz litega železa, v kuhinjah pa so vgrajeni kamini in nape.

poslikal zidove v zgradbah: v upravi nekdanje rafinerije sladkorja, Casinó Patriotico, Municipio, Filodramatiki, hotelu Europa, mavzoleju Ploech, gledališču, osnovni deški šoli itd.

Gorupove hiše in park (Littrow, Fiume).

Gorupovi najemniški hiši (Smokvina, Rijeka na povijesnim fotografijama, Rijeka, 1997).

Danes je ta velika stoletna hiša na zunanji relativno dobro ohranjena, glede na to, da zunanja plast – zaradi same velikosti hiše in zaradi načina gospodarjenja s stanovanjskim fondom in kroničnega pomanjkanja denarja v nekdanji državi – ni bila nikoli vzdrževana niti restavrirana, čeprav je treba priznati, da zaradi relativno solidne gradnje in odlično postavljenih temeljev na nestabilnem nasutem terenu tudi ni bilo potrebe po večjih posegih na pročeljih. Po drugi svetovni vojni je bila večina stanovanj zaradi velikosti pregrajena in dodeljena številnim priseljenim družinam, kar je pravzaprav znižalo prvotni stanovanjski standard.

Druga Gorupova najemniška hiša 1871 (?)–1881 (?), (nekdanj Piazza Giuseppe; danes: Verdijeva 9 / Zagrebačka 10 / Matačićeva ulica)

Druga Gorupova hiša na območju gledališče-tržnica je naslonjena na prvo in z njo deli skupni zid, a je prav tako nastala na prostoru nekdanje starejše, manjše hiše na tej parceli, zarisane že na situacijskih načrtih iz petdesetih let 19. stoletja, a po vsej verjetnosti zrušene zaradi te gradnje. Projektna dokumentacija je izgubljena. Mogoče je predpostaviti, da jo je projektiral isti tržaški arhitekt, Giuseppe Baldini, morda pa je bila grajena nekoliko pozneje od prejšnje, če se za leto konca gradnje lahko sprejme leto 1881, kot prča letnica,

Današnji pogled na Gorupovi najemniški hiši na Verdijeve ulici (foto: Daina Glavočič, 2008).

Luneta z letnico 1881 na Gorupovi hiši (Verdijeva 9) (foto: Daina Glavočič, 2008).

vgrajena v kovinsko rešetko na luneti portala. V primerjavi z asketskimi Ciottovimi hišami v bližini in tudi z Gorupovo prvo sosednjo najemniško hišo tega arhitekta ima druga Gorupova hiša tri nekoliko bolj luksuzna pročelja, okrašena z neorenesančnimi dekorativnimi rastlinskimi reliefi iz terakote, z motivi rastlinja, vstavljenimi ob oknih. Bogata reliefna dekoracija je simetrično speljana po srednji osi, prav tako tista iz terakote pa tudi kamniti detajli na balkonskih konzolah, lesorez na vratih in oken-ske rešetke iz kovanega železa na vhodnih vratih. Zgradba ima na glavnih pročeljih devet okenskih osi in deset na bočnem pročelju ter nekoliko večje notranje dvorišče, kjer je še en vhod v hišo. Vhod v notranje dvorišče je mogoč skozi južni in severni visoki portal, z mogočnimi lesenimi vrati z rezbarijo in lepimi kovinskimi rešetkami. Nad obokom por-

tala s poudarjenim ključnim kamnom je na okrašenih konzolah postavljen kamniti balkon, z zanimivo motiviko režečih se maskeronov z zelo detajlno obdelavo.

Glede na tlorisno razporeditev zgradbe so stanovanjske razmere izboljšali z odpiranjem oken na ulico in notranje dvorišče oziroma z več svetlobe v stanovanjih. Ta hiša je nekoliko višja od sosednje, ker ima pritličje s polkletnimi drvarnicami, visoko pritličje, tj. mezanin, prvo nadstropje z balkonom nad portalom, nad delilnim vencem drugo nadstropje – *piano nobile* z dolgim balkonom na sredini, in tretje nadstropje, nad katerim je manjši venec. Nad četrtem nadstropjem je nad podstrešni konzolni venec dodana nizka stanovanjska etaža majhnih okenc, z mansardnimi okni pa je izkoriščeno tudi podstrešje. Hiša ima skupno šest etaž in z rustiko poudarjene vogale svojega volumna.

Večje število nadstropij, bogatejša morfologija in okrasitev pročelja – vse to je bil rezultat višjega življenjskega standarda¹⁰ ob koncu 19. stoletja, ki pa so ga pozneje, sredi 20. stoletja, v obdobju povojnega socializma, grobo znižali s številnim pregrajevanjem velikih stanovanjskih enot.

V pritličnih delih obeh Gorupovih zgradb, zgrajenih na terenu, nastalem na račun morja z nasipavanjem, je pogosto prihajalo do poplav zaradi dvigovanja morske gladine ob močnem jugu, zato ni bilo mogoče vkopavati kleti in so v teh prostorih v samem pritličju trgovine in shrambe stanovalcev. Kljub temu imata obe hiši dobre temelje, sta veličastni poslopji, vredni historicističnega okolja ob parku in pred veličastnim občinskim gledališčem v bližini.

¹⁰ Magaš, *Zona Kazalište-Tržnica*.

Grand Hotel Europe,¹¹ inž. Giuseppe Bruni (Trst),¹² 1874–1886 (nekdanj Via del Molò / Piazza Adamich; danes: Riva 10 / Trg hrvatskih branitelja / Adamićeva ulica / Zanonova ulica)

Razvoj Reke in Gorupovo priselitev iz Trsta sta spodbudila tudi leta 1873 zgrajena železniška proga Ljubljana–Št. Peter na Krasu (Pivka) in odcep Reka–Karlovec, kar je bodočim podjetnikom obetalo razcvet. Gorup je predvidel hiter razvoj Reke in odločil se je za novo, podjetno gradnjo luksuznega hotela v samem središču mesta, v najbolj izkoriščenem delu – ob glavnem pristanišču Molò Adamich, tj. Riva Szapary, in ob zelo prometnem trgu – Piazza Adamich. Dobro je vedel, da mora na tako ekskluzivnem mestu stati enako elegantno poslopje, zato se je odločil, da od Floriana Andrija¹³ odkupi stari, manjši hotel Europa, zruši to zapuščeno klasicistično dvonadstropnico in tudi bližnji historicistični objekt carine, da bi pridobil prostor za veličastno novo poslopje, podobno, kot je nedaleč stran, v četrti gledališča-tržnice, zgradil veliki hiši z najemniškimi stanovanji. Za projektanta je izbral uglednega in znanega tržaškega arhitekta Giuseppeja Brunija, kar ne preseneča, glede na dobro poslovno sodelovanje reškega Urada za gradbeništvo s številnimi arhitekti iz Trsta.

Ker je Bruni kot beneški študent v svoje zgradbe pogosto vnašal duha letoviške arhitekture vil v beneškem zaledju, še zlasti pa neorenesančnih palač ob beneških kanalih, je bil novi *Grand hotel Europe*,¹⁴ zavzemajoč celo mestno insulo, tako zgrajen na rivi, le nekaj metrov proč od morja,¹⁵ na gladini katerega se je lesketalo njegovo dolgo pročelje s petnajstimi na goste nanizanimi okenski osmi in ustvarjalo zelo slikovito podobo. Nekoliko ožja bočna pročelja imajo po deset osi, na celotni zgradbi pa kljub gigantskim kaneliranim pilastrom osrednjega in bočnih plitvih rizalitov prevladuje vtis horizontalne razvlečenosti. Ta stavba ni previsoka; nad pritličjem s številnimi polkrožnimi odprtini med rustikalnimi kvadri ima le tri nadstropja. Arkature kažejo izvor v beneških in severnoitalijanskih portikih in povezujejo notranji prostor z zunanjim. Ta prostor je javne narave (restavracija, kavarna) in kar najbolj povezan z zunanjo teraso. Med vencema nad arkadami izstopa dvonadstropni *piano nobile*, povezan z gigantskimi pilastri in ločen od zadnje etaže pod streho. Vertikalna artikulacija pročelja je narejena tako, da je pou-

darek na osrednjem delu, kjer je pet majhnih balkonov s kamnitimi balustradami. Vogale označujejo kanelirani korintski pilastri, med katerimi so pod polkrožno okensko luneto vdlane neorenesančne bifore. Glede na to, da ima celotno pročelje dinamično in zelo ritmično perforirane zidove z gosto nanizanimi okni, enako obdelanimi parapeti in izmenično obdelanimi nadstreški,¹⁶ so sami zidovi skoraj neopazni.

Tloris velikega pravokotnega polja hotela ima na sredini precej prostrano štirioglato dvorišče, ki bi ga morali nadkriti za zimski vrt restavracije.¹⁷ Hotelske sobe so razvrščene v *amfiladab* ob obodnem zidu in dolgih hodnikih po sredini. Tiste proti zunanjemu pročelju so razkošnejše, svetlejše, mnoge tudi z balkonom, vogalne imajo velike bifore, sobe na dvorišče pa so manjše in skromnejše, čeprav v vseh, kot je bilo v takratnem času običajno, manjkajo sanitarije.

V prvem nadstropju je večja plesna dvorana s plastično zidno dekoracijo s podobnim repertoarjem kot na pročeljih; friz z romantičnimi iluzionističnimi krajinskimi prizori z lebdečimi angelčki je delo uglednega reškega dekoraterja Giovannija Fumija. Dober obisk te dvorane med raznimi plesi, koncerti, razstavami in večjimi slovesnostmi v mestu je pripomogel, da je – poleg velike restavracije v jugovzhodnem delu pritličja in tudi zelo znane in priljubljene *Caffè Centrale*¹⁸ –, *Grand hotel Europe* v mestu postal priljubljeno središče družabnega življenja višjih slojev. Navdušeni someščani so zaradi takšnega angažmaja Josipa Gorupa šteli za promotorja in zaščitnika umetnosti.

Gorup pa je hotel kmalu, že leta 1897, prodal podjetniku Florijanu Rossbacherju, ki je reškemu arhitektu Emiliju Ambrosiniju leta 1908 zaupal prekrivanje dohoda h glavnemu vhodu z ne ravno preveč uspelo markizo¹⁹ – nadstreškom iz kovanega železa in stekla. Rossbacher je ostal lastnik hotela do prve svetovne vojne (1915). Med obema vojnama je bila zgradba še vedno hotel, v njej je delovalo uredništvo futuristične revije *Yoga*, tu so v gostinskih lokalih razsajali D'Annunzievi arditi.²⁰ Po dru-

¹¹ O tem objektu glej: Matejčić, *Kako čitati grad*, Ivančević, *Hoteli*; Lukežić, *Riječki Rothschild*.

¹² Giuseppe Bruni (Trst, 1827–Trst, 1877) je v Trstu zgradil palačo Modello (1871) in velikansko palačo Municipio (1873–1875).

¹³ Lukežić, Riječki Rothschild, str. 174.

¹⁴ Projektna dokumentacija, DAR, JU 51, 37/1874, 152/1886, 27/1888 in 29/1874.

¹⁵ Danes je pred tem poslopjem veliko širši obalni pas z drevoredom, cesto in železniško progo, zgrajen za potrebe potniške luke in mestnega prometa v času 20. stoletja.

¹⁶ Magaš, *Zona Kazalište-Tržnica*. Ivančević, N.: Konceptija dekoracije *Grand hotela Europa* neizbežno spominja na poslopje Banca Commerciale Enrica Nordia v Trstu.

¹⁷ Danes je to notranje dvorišče preurejeno v gostinske in trgovske lokale, po vzoru prvotne ideje arhitekta.

¹⁸ *Caffè Centrale* je pod nazivom *Kavana Central* s teraso še dolgo igrala svojo pomembno vlogo kot družabno shajališče novinarjev in intelektualcev na Reki, vendar je ta namen v novjšem času obdržal le manjši del, medtem ko so v večini prostorov trgovine, enako kot je v trgovine preurejeno tudi nadkrito notranje dvorišče.

¹⁹ Projekt DAR, JU 51, 199/1908, ddk. Emilio Ambrosini.

²⁰ Lukežić, Riječki Rothschild: med tistimi, ki so od Italije iskali vojno odškodnino, je bil med drugimi reškimi gostinskimi objekti "i hotel 'Europa' (tražio 35.993 Lit., procijenjeno kao isplativo 9.500) (tudi hotel Europa (zahteval je 35.993 Lit., kot izplačljiv je bil ocenjen znesek 9.500)) ..." str. 101.

Nekdanja podoba hotela Europa (Smokvina, Rijeka na povijesnim fotografijama, Rijeka, 1997).

Hotel Europa danes (foto: Daina Glavočić, 2008).

gi svetovni vojni je zgradba zamenjala lastnika, danes je v lasti Primorsko-goranske županije, v njej pa so administrativni uradi javne uprave.

V pritličju nekdanj zelo priljubljene kavarne *Caffè Centrale*, pozneje glavne mestne kavarne *Central*, so danes gostinski lokali in trgovine.

Družinska vila Gorup, inž. Giuseppe Bruni (Trst), 1874–1876 (nekdanj *Via del Pino*; danes: *Podpinjol*, KBC)

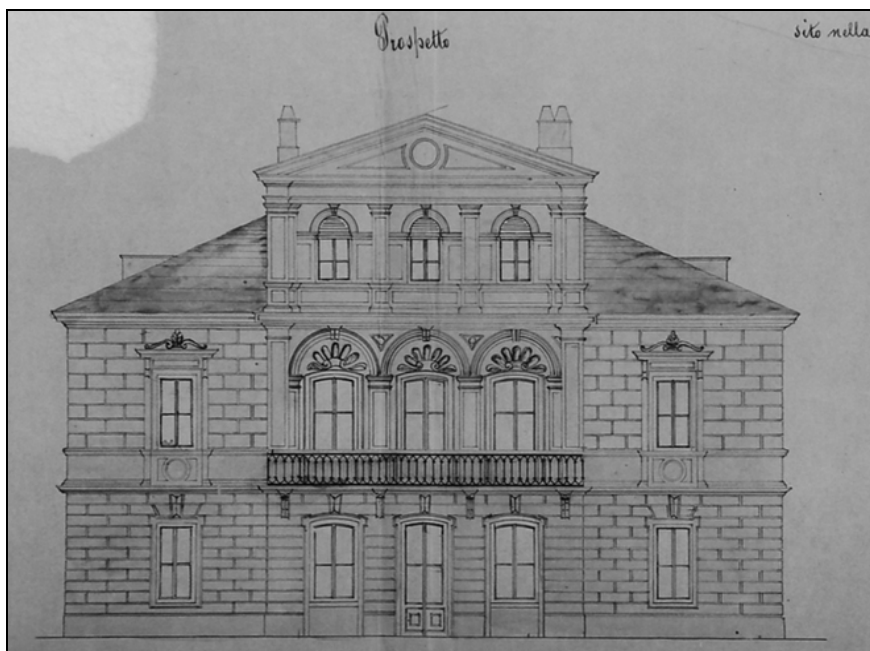
Po dokončni odločitvi, da se preseli na Reko, je Gorup za svojo stanovanjsko vilo izbral mirnejše

okolje na Mlaki, obdano s pinijami – *Podpinjol*,²¹ na terenu, nekoliko umaknjem od prometne ceste in obdanim z bujnim rastlinjem.²² Kot ugledni podjetnik in investitor je bil v tesnih poslovnih stikih tudi z reškim županom Giovannijem Ciotto, ki je takoj po prihodu na čelo mesta (1872) že leta 1873 spodbudil nove urbanistične projekte v samem središču in tudi na zahodnem delu mesta, na območju Mlake, s čimer se je mesto širilo proti kolodvoru in

²¹ Ivančević, *Hoteli i Individualna stambena izgradnja* v *Arhitektura historicizma u Rijeci*, str. 306–312 in 166–168.

²² Danes je to območje KBC-a Rijeka, v razpadajoči vili pa je nameščen Onkološki oddelek.

Giuseppe Bruni: Načrt za Gorupovo vilo (DAR, JU 51, 18/1875).

industrijski coni. Josip Gorup je dojel pomen teh načrtov in po trajni nastanitvi na Reki je svoj dom gradil prav v tem predelu mesta, na naslovu Al Pino. Pozneje je na sosednji parceli, tik ob prometnici proti Ljubljani, postavil še nekaj hiš.

Projektanta za projekt velikega hotela in mimogrede še za svojo manjšo stanovanjsko vilo je Gorup izbral že prej, v Trstu, in sicer znanega arhitekta Giuseppeja Brunija. Bruni je v letih 1875–1876 izdelal načrte za hišo v duhu neorenesanse in po vzoru letoviške arhitekture beneškega zaledja. Lokacija vile je bila na vrhu manjše vzpetine nad stopničasto padajočim vrtom in parkom proti cesti, s katere je bila do glavnega vhoda v hišo speljana ravna pot z nekaj stopnicami. Pred hišo je majhen polkrožni plato, obdan s simetrično razporejenimi gredami in nasadi, del z vijugastimi stezicami pa je tudi z bočne strani. Znana racionalnost in skromnost v Gorupovem lastnem življenjskem okolju je tudi tu prišla do izraza, kajti ta skladna, simetrična, majhna zgradba, namenjena zelo številni družini, je bila okrašena le v osrednjem delu južnega pročelja, z balkonom na nadstropju s tremi okni s školjkastimi lunetami. Centralni, dograjeni rizalit, se dviga nad osrednji del prvega nadstropja, zaključuje pa ga klasični trikotni zatrep.

Zaradi številčne družine z osmimi otroki iz prvega zakona ter še s šestimi iz drugega je pozneje sledilo več dozidav na sami vili in tudi gospodarskih poslopih (1876 pralnica, 1904 kanalizacija): poleti leta 1876 je Giuseppe Bruni projektiral postavitev nadstropja na vili, novembra 1876 v parku za hišo pa enonadstropno historicistično, skladno oblikovano konjušnico z osmimi pregradami za konje v pri-

tličju, ki so ga razpirale arkade, z osrednjim vhodom, kletjo in v nadstropju z dvema preprostima dvosobnima stanovanjema, opremljenima s kalijevimi pečmi in WC-jem.²³ V zahodnem ograjenem zidu ob Via del Pino sta bila dva portala z vratnicami iz kovanega železa,²⁴ za vhod pešcev (2 m širine) in kongske vprege (5 m). V vrtu sta bila sadovnjak in topla greda – razsad. Na Gorupovi posesti na Mlaki-Podpinjolu sta nekatere nepremičnine pozneje nasledila sinova: Milan iz prvega zakona in Aleksander²⁵ iz drugega.

Pri opisovanju Gorupove gradbene dediščine na Reki je treba omeniti tudi razkošni objekt današnjega Slovenskega doma Kulturno-prosvetnega društva *Bazovica*, v vili v parku na naslovu Podpinjol 43, ki je bil v lasti Gorupovega sina Milana. Nekoliko bolj severno od Gorupove vile je bila na samem robu velikega parka Cecilinovo, v isti ulici Podpinjol, leta 1883 po naročilu Luigija Gerbara²⁶ postavljena manjša vila, katere novi lastnik je že leta 1885 postal Aleksandar Kopaitich,²⁷ ki je njeno nadgradnjo zaupal reškemu arhitektu Giovanniju

²³ Projektna dokumentacija DAR, JU 51, konjušnica 18/1/1875, dograditev nadstropja na vili 41/1876, modernizacija kanalizacije 6/1876. Po povojni zgraditvi območja v okviru bolnišnice je bila konjušnica skoraj v celoti zrušena, danes je od poslopja ostal le desni, vzhodni (stanovanjski) del.

²⁴ Te vratnice niso prišle pod določbo zakona o rekviziciji železa za državne potrebe italijanske vojaške uprave, ker so jih vrednotili kot kvalitetno delo umetnostne obrti.

²⁵ Po Gorupovi smrti je v družinski vili ostal njegov sin Aleksander in tam živel do svoje smrti 1949, ko je vila prešla v sklop reške bolnišnice.

²⁶ DAR, JU 51, 70/1883.

²⁷ Nečak Gorupove hčerke Ane Preuschen.

Pročelje Gorupove vile (foto: Daina Glavočič, 2008).

Randichu.²⁸ Kmalu zatem (1894) je lastnik vile postal Milan Gorup, ki jo je dobil kot poročno darilo od očeta, vendar je, nezadovoljen z njenim videzom, cenjenemu reškemu arhitektu inž. Emiliju Ambrosiniju²⁹ naročil njeno temeljito rekonstrukcijo in dograditev, kar je vili nadelo današnjo podobo s členjenimi pročelji, okrašenimi z gladko horizontalno rustiko ter odprtini v preprostih okvirih. Poleg dograditve vhoda z južne, vrtno strani, se nad nadstropjem dviga zvišan mansardni prostor, osrednje stopnišče na vrhu pa dobi povzdignjeno kupolo, podobno zvezdarni, ker se je Milan menda ukvarjal z opazovanjem nebesnih teles. Po drugi svetovni vojni so vili dogradili vzhodni, danes s teraso pokriti glavni vhod, s čimer se je povečal zunanji prostor, kajti v Milanovem času ni bilo niti balkona niti *loggie*, kar je za tukajšnje vile nekoliko nenavadno.

To poslopje je danes znano kot *Dom Bazovica*, v uporabi ga imajo pripadniki slovenske narodne manjšine na Reki. V njem organizirajo bogat kulturno-umetniški program in si v Gorupovem duhu prizadevajo ohranjati tradicijo večnacionalnega sožitja.

Mavzolej Rodovine Josip Gorupove, Ivan Rendić, 1882, Mestno pokopališče Kozala

Po smrti soproge Ane Pergkofer pl. Perghoffen leta 1881, matere osmih otrok,³⁰ se je Josip Gorup

obrnil na hrvaškega kiparja in graditelja mavzolejev Ivana Rendića (1849–1932), ki je tik pred tem v Trstu odprl atelje in izpolnjeval naročila, tako za Trst kot tudi za Reko, Opatijo in pozneje še številna hrvaška pokopališča. Kot znani rodoljub in pozneje tudi Rendićev mecen je Gorup, da bi se Rendić uveljavil v Trstu, prav njemu naročil mavzolej s polvkopano kripto in nadzemno, povzdignjeno kapelico s kupolo. V notranjosti kapelice je oltarni figuralni relief s prikazom žalostnega slovesa družine od matere. Zaradi tega donosnega posla je Rendić leta 1882 dva meseca kot gost živel v Gorupovem domu³¹ na Reki in v mavcu delal portretne študije otrok, jih leta 1882 postavil na ogled na razstavi v Trstu³² in s tem dosegel velik uspeh. Relief *Slovo*, tako kot tudi druge plastične in arhitektonske dele mavzoleja, je izdelal v tržaškem ateljeju. Med bivanjem na Reki je bil za svoje delo bogato nagrajen, takrat pa je najbrž ustvaril tudi marmornato portretno poprsje Josipa Gorupa.³³

Olga (8 let), Joža (7 let), Ana (5 let), Vladimir (4 leta) in Bogomil (2 leti); gl. Bučić, Josip Gorup pl. Slavinjski, str. 75–92.

31 Kečkemet, *Ivan Rendić – život i djelo*, str. 103–104 in 324–326.

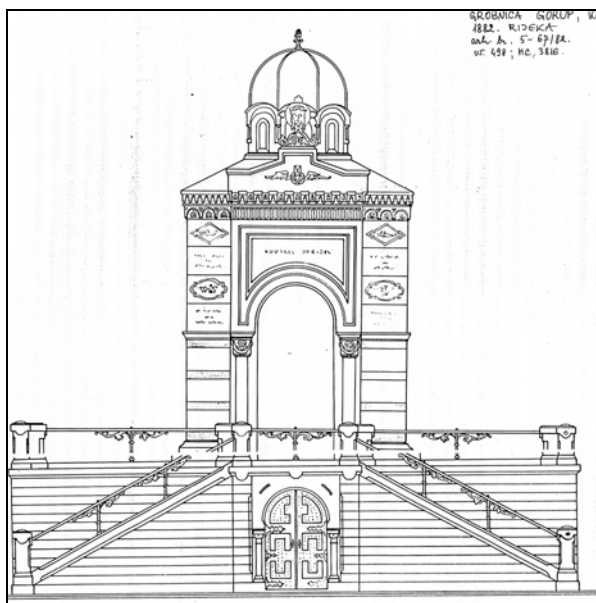
32 Razstava Rendićevih del družine Gorup 1882 je bila na ogled v prostoru stare borze v Trstu, sočasno z Umetniško-obrtno-gospodarsko avstro-ogrsko razstavo v počastitev 500. obletnice pridružitve Trsta Avstriji, tako da je Rendićevo delo opazilo številno občinstvo. Študije v mavcu za relief *Rastanak* (Slovo) so danes v lasti Gliptoteke v Zagrebu, študije otrok pa v Supetru na Braču.

33 Inv. št. 124, Muzej moderne in sodobne umetnosti, Rijeka.

²⁸ DAR, JU 51, 87/1885.

²⁹ DAR, JU 51, 88/1894.

³⁰ Otroci: Kornelij (13 let), Milan (11 let), Marija (10 let),

Ivan Rendić: Načrt za mavzolej Josipa Gorupa (DAR, JU 51, 67/1882).

Novo reško komunalno pokopališče na Kozali je bilo urejeno in odprto za pokop reških meščanov na začetku 19. stoletja, po prvi planimetrični sistematizaciji³⁴ iz leta 1856, upokojenega cesarskega in kraljevega inženirja Luigia d'Emily(s)a.³⁵ Ker pokopališče leži v vrtači ovalne oblike, so nizi mavzolejev in grobnih kapel načrtovani na obrobju. Ko je pokopališče Kozala 1872 uradno postalo (edino) centralno reško pokopališče z urejeno vodeno knjigo pokopov, so se številnejši pokopi začeli šele, potem ko so v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja, v obdobju zrelega historicizma, svoje grobnice zgradili vplivni meščani, kot je bil Gorup. Njega je v gradnjo grobnice "prisilila" prezgodnja smrt oboževane soproge, drugi bogatejši investitorji pa so izrabili aktivnost uglednih reških arhitektov, kiparjev in klesarjev, ki so jih tudi sicer angažirali pri gradnji svojih stanovanjskih ali najemniških hiš, da jim obenem kot nagrobno arhitektonsko-kiparsko strukturo projektirajo tudi manjši, a večni dom.

Primerne takratnim splošnim smernicam in dojemanju stilov, prevladujočih v arhitekturi historicizma, so bili v uporabi stilski elementi s svojimi razkošnimi in bogatimi oblikami, skulpturami ter mešanico tehnik in materialov, kar je dajalo večji pomen ne le mavzoleju, temveč tudi pokojnim. Pomembnost pokojnika sta izražala videz in dimenzionalnost njegovega večnega počivališča – mavzoleja, tako kot so se tudi v življenjskem, mestnem okolju, položaj v družbi, moč in pomen investitorja

zrcalili v velikanskosti njegove stanovanjske ali poslovne zgradbe.

Kipar Ivan Rendić je ustvarjal raznolike mavzoleje. Za Gorupov mavzolej s kriptno in kapelico iz 1882³⁶ je uporabil elemente romanike in bizantinske elemente (kupola, zlati mozaik), poudarjen osrednji vhod z rešetkastimi železnimi vrati, detajle romanike (majhne slepe arkade, neoromanski kapiteli) ter občutek masivnosti in trajnosti. Bočni deli pročelja, obdelani v večbarvni gradnji, so izraz Rendićevega nenavadnega sloga. Poseben pomen ima njegova skulptura velikega realističnega figuralnega reliefa s prikazom slovesa Gorupa in njegovih otrok od matere, ki jo angela smrti nosita v nebo. Študijski portreti številnih članov Gorupove družine so bili na ogled v Trstu, sočasno z Umetniško-obrtno-gospodarsko avstro-ogrsko razstavo in so navdušili tržaške obiskovalce, s čimer si je Rendić priskrbel sloves³⁷ in številna nadaljnja naročila v tem mestu in tudi širše. Gorupov relief *Slovo* je bil pripravljen v dveh variantah; končna je izdelana v finem marmorju velike umetniške vrednosti zaradi mehke in slojevite obdelave prizora v več prostorskih planih, veličastnih dimenzij (največji od vseh, kar jih je Rendić napravil), zelo realističnega, deloma tudi verističnega prizora žalostnega družinskega slovesa. Poleg nedvomne portretne odličnosti pa je za Rečane posebno pomembno ozadje prizora, ki ima dokumentarno vrednost, ker prikazuje sončni zahod na Kvarnerju, z veduto trsatskega stolpa in znane romarske cerkve Matere Božje Trsatske. Takšni zelo plitvi, skoraj slikarsko obdelani reliefi, so bili pogosti v takratni italijanski umetnosti, iz katere je Rendić črpal znanje, ne pa tudi v reškem okolju.

Gorupov mavzolej je pomemben ne le kot veličastno zadnje počivališče nekega izredno vplivnega meščana Reke, temveč tudi z umetniškega vidika, ker je bil projektiran kot izraz Rendićevega nenavadnega arhitektonskega stila gradnje mavzoleja s primesmi zgodovinskih stilov in bizantinske arhitekture. Uporaba domačega, slovenskega in hrvaškega jezika na grobnici je znamenje Gorupove domoljubnosti, tolerance in širine duha v večnacionalnem okolju mesta in pokopališča.

Gorupov mavzolej ima danes status zapuščenega groba, po sklepu Konservatorskega oddelka na Reki je bil leta 2001 postavljen pod preventivno zaščito, dve leti pozneje (2003) pa trajno vpisan v Register kulturnih dobrin Republike Hrvaške. Glede na to, da je Mesto Reka, na podlagi svojega Sklepa o pokopališčih, samo dolžno skrbeti za vzdrževanje grobnih mest, razglašeni za kulturne spomenike, je bil realiziran Program varstva in ohranitve Mavzo-

³⁴ Arhivska in projektna dokumentacija DAR, JU 51, 1 (škatla 107), ddk: Emily, ZK ing.

³⁵ Matejčić, *Kako čitati grad*, str. 293.

³⁶ Projektna dokumentacija: DAR, JU 51, 5-67/82.

³⁷ O njem in delu so pisali *Hrvatska vila*, *Edinost*, *Naša sloga*, *Obzor*, *Narodni listu*, *Vienac*.

Trije detajli mozaika iz notranjosti Gorupovega mavzoleja (foto: Daina Glavočić in Maja Kiršić, 2008).

leja Gorup.³⁸ Začetek obnove in rekonstrukcije sega v leto 2006,³⁹ program obnove pa je ob nadzoru projektantov in konservatorjev obsegal gradbena, obrtna in restavratorska dela v kamnu, na kovinskih delih in mozaiku. Poleg obnove in vgradnje manj

poškodovanih elementov je rekonstruiran izvorni videz ter tako izraženo spoštovanje do avtorja in prvotnega lastnika, pa tudi do spomeniške vrednosti mavzoleja.

Čeprav je bila Gorupova dediščina velikanska, pa je program obnove in rekonstrukcije Gorupovega mavzoleja v celoti financiralo Mesto Reka – iz sredstev, ki jih pridobi s posebnim lokalnim davkom, namenjenim za vzdrževanje nepremičnin, zavarovanih kot kulturna dobrina (t. i. spomeniška renta). Kljub štirinajstim potomcem iz dveh zakonov in velike družine v grobnici počivajo: Josip Gorup (rojen v Slavini 6. aprila 1834. / umrl na

³⁸ Pokopališče Kozala je (poleg pokopališča na Trsatu) od leta 2006 zaščiteno kot kulturno-zgodovinska celota in ima status kulturne dobrine, z namenom evidentirati, ohranjati in zavarovati posamezne grobnice, ki so kulturna dobrina ali so v njih pokopane pomembne osebe, med katerimi je na vidnem mestu prav Josip Gorup.

³⁹ Izvajalca del sta bila Hrvaški restavratorski zavod iz Zagreba in tvrdka SARD iz Donjega Stupnika, vrednost programa pa je bila milijon sedemsto tisoč kun.

Mavzolej Josipa Gorupa po restavriranju 2008 (foto: Maja Kiršič).

Reki, 25. aprila 1912.) in njegovi soprogi: Ana Gorup Pergkofer (rojena v Celovcu 10. aprila, 1842. / umrla na Reki 8. julija, 1881.) in Claudia Gorup Keesbacher (1863. / 18. 12. 1941.) ter njen sin Aleksander dr. Gorup (X. 1886 – XI. 1949), preostalih enajst grobnih mest v kripti je ostalo praznih, dvanajsto pa je brez imena, ker v njem leži sin Vladimir, ki je storil samomor.

Poleg zgraditve dveh hiš z najemniškimi stanovanji, hotela, vile in mavzoleja literatura⁴⁰ omenja nadaljnje gradnje, ki se jih je na predelu Mlaka – Podpinjol lotil Gorup: "Gorup je dal pozneje, po načrtu tržaškega arhitekta Emilia Ambrosinia (1845–1912), zgraditi še štiri štirinadstropnice v neorenesančnem stilu v Deakovi ulici (Via Francesco Deák / Via del Pino, 1887 in 1893, danes Kresimirova 52 B, 56 in 58) ter dvonadstropnico na Korzu (1894, danes št. 38)." Za omenjene hiše v reškem arhivu ni ustrežajoče projektne dokumentacije in jih ni mogoče v celoti ter verodostojno opisati niti določiti na terenu, ni pa izključeno, da je nekatere od teh hiš Gorup kupil od prvotnega lastnika ter jih preuredil ali dogradil.⁴¹ Verjetno je takšna omenjena dvonadstropnica na Via Governo 10 (za katero se trdi, da je Korzo 38, kjer je danes hiša Mattiassi iz leta 1913). Na njenem projektu iz leta 1902 ni narisano

pročelje, temveč je iz tlorisa razvidno, da inž. Emilio Ambrosini na začetju starejše hiše z devetimi okenskimi osmi, takrat v lasti Josipa Gorupa,⁴² načrtuje postavitve terase in pod njo skladiščne prostore.⁴³ Odgovorni vodja del je bil reški gradbenik Matteo Glavan. Čeprav je šlo za manjši poseg na zadnjem delu hiše, je moral soglasje podpisati sosed, v tem primeru Robert Whitehead.⁴⁴ Kot kaže, je po nekem poznejšem projektu leta 1943 za isto hišo (nekdanjega lastnika Gorupa) arhitekt moderne, inž. Nereo Bacci, izdelal načrt za novo adaptacijo. V pritličju so trgovine, v prvem nadstropju ostaja terasa iz leta 1902, z obeh strani osrednjega stopnišča so trisobna stanovanja s kuhinjo in pomožnimi prostori, dodano pa je tretje nadstropje in v podstrešju podstrešni prostori.⁴⁵

Gorup je vizionarsko pričakoval, da bo na zahodnem predelu Reke, na Mlaki, ki je bila v času njegovega prihoda v mesto še nekoliko neprimerna za gradnjo – teren je bil namreč ves zarasel s primorskimi rastlinjem, poleg tega so tam potekala dela pri nasipavanju obale, kar so narekivale potrebe naraščajočega železniškega in luškega transporta –, gotovo prišlo do zgraditve te prometne smeri proti zelo pomembni zahodni industrijski coni in izhodu iz mesta v smeri proti Kranjski in Italiji. Zato je ob tej ulici (po omenjenih virih)⁴⁶ postavil kar tri histo-

⁴⁰ Lukežič, Riječki Rotschild, str. 177.

⁴¹ Iz zapušćinske dokumentacije je razvidno, da je imel Gorup na Reki v lasti sedem hiš, poleg že opisanih še hišo št. 2 z dvoriščem na Riva Szapary, hišo št. 46 z dvema dvoriščema na Korzu (zanjo je prvotni projekt pozneje spremenil Nereo Bacci), poleg hiše št. 58 z dvema dvoriščema na Via Deák pa se omenjata še hiši št. 56 z dvoriščem in hiša št. 54, za katero pa načrtov niso našli.

⁴² Projektna dokumentacija DAR, JU 51, 86/1902.

⁴³ Projektna dokumentacija DAR, JU 51, 86/1902.

⁴⁴ Znani industrialec (proizvajalec torpeda) in posestnik hiš na zadnji strani *Kružne ulice*.

⁴⁵ Projektna dokumentacija iz 1943 je pridružena številki JU 51, 86/1902, a hiše na terenu ni najti.

⁴⁶ Lukežič, Riječki Rotschild, str. 177.

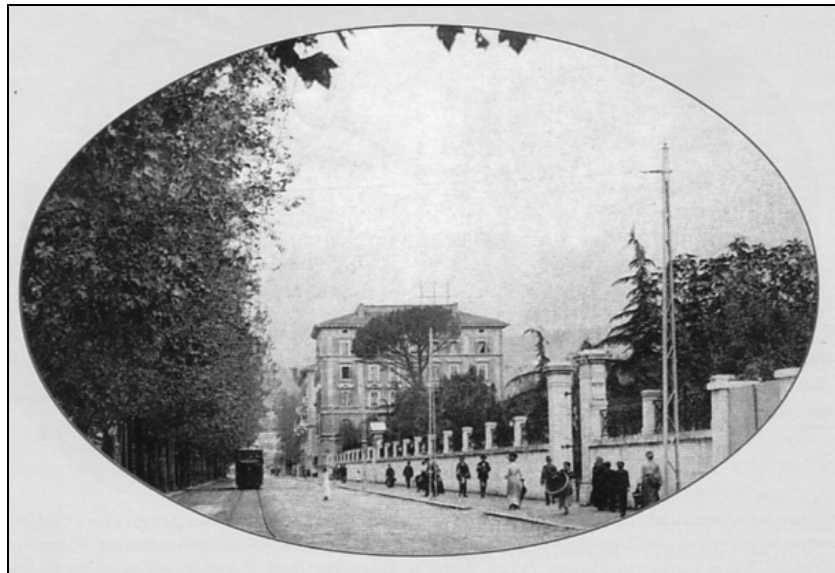
ricistične stavbe z najemniškimi stanovanji po standardnih arhitektonskih dosežkih, solidni gradnji, velikosti in videzu. Projektna dokumentacija ene izmed teh Gorupovih hiš, ki se ujema z naslovom in videzom načrta, je vogalna stanovanjska stavba na današnjem naslovu Krešimirova 56, v neposredni bližini terena nekdanje Gorupove vile.

Večstanovanjska najemniška hiša,⁴⁷ inž. Emilio Ambrosini, 1894/1895 (nekdanj Viale Deák / Via del Pino; nekdanja Kidričeva 56, danes: Krešimirova 56 / Podpinjol)

V neposredni bližini svoje vile je Gorup odkupil dve parceli (1437 in 1438), ki na jugu mejita na pomembno prometnico Corsia Deák, vzhodni rob pa na Via del Pino, uličico, speljano ob robu posestva Gorupove vile. Na celotni površini obeh parcel je cenjeni reški arhitekt Emilio Ambrosini postavil solidno, historicistično oblikovano vogalno hišo, sam pa je kmalu zatem sprejel novi, secesijski slog z začetka 20. stoletja. Zgradba ima tri pročelja, južno (na prometnico) in severno s po petimi okenskimi osmi, bočno s sedmimi pa je glavni vhod iz stranske uličice. Pročelja na hiši imajo poudarjene vogalne rizalite, standardno so zgrajena v horizontalnih pasovih: rustikalna baza pritličja v hiši, namenjenega javnosti, ima ritmično ponavljajoče se odprte arkade z osrednje nameščenimi maskeroni. Ta prostor je bil predviden za večjo restavracijo ob

glavni ulici, v stranski ulici ob vhodu v hišo je bila trgovina, pod vežo klet, zadaj, vzdolž severnega pročelja, pa shrambe. Nad plitvim reliefnim vencem je prvo nadstropje s preprostimi okni in zidom s trakasto rustiko. Drugo in tretje nadstropje, med dvema horizontalnima, preprostima vencema, od preostalih nadstropij ločuje gladek zid, *piano nobile* poudarjajo okenski parapeti in trikotni zabati oken v drugem nadstropju, v tretjem nadstropju pa so ravne grede izpostavljene kot nadoknice. Četrto nadstropje ima pod podstrešnim reliefnim vencem z levjo glavo okna preproste oblike. V primerjavi s projektom je bil pri gradnji hiše podstrešni pas zvišan za podstrešno etažo majhnih oken. Ob zahodnem pročelju so verjetno načrtovali nadaljevanje hišnega niza, dandanes pa je tu priključena novejša šestnadstropnica.

Tloris te Gorupove najemniške hiše je kvadratne oblike, z osrednje postavljenim polkrožnim stopniščem, ki se na zavoju odcepi in pelje do dveh stanovanj. Dvosobna in trisobna stanovanja so nameščena okrog stopnišča. V zgornjih štirih nadstropjih so vse sobe usmerjene proti okoliškim ulicam, z enim ali dvema oknom, vhod vanje je iz dolgega hodnika na sredini stanovanja, pomožni prostori pa so usmerjeni proti svetlobnemu jašku. V hiši je še danes dobro, čeprav skromno stanovanje, vsi pritlični poslovno-trgovski prostori pa so večkrat spremenili namen.

Gorupova hiša na nekdanji Viale Deák.

⁴⁷ Projektna dokumentacija DAR, JU 51 65/2/1894, 121/1895.

Gorupova hiša na današnji Krešimirovi 56 (foto: Daina Glavočić, 2008).

Sklep

Z več kot stoletne oddaljenosti, čeprav v popolnoma drugačnih okoliščinah, moramo ugotoviti, da je dal Josip Gorup Reki izjemno dragocen gradbeni prispevek. Mesto se je na prehodu iz 19. v 20. stoletje, v spletu takratnih politično-ekonomskih okoliščin, razvijalo z izredno naglico in ambicijo, da postane pomorsko-trgovsko-industrijski emporij. S svojo kakovostjo, videzom in notranjo opremo so k temu prispevale tudi Gorupove zgradbe, zaradi razumnega investitorja, ki je pridobil najboljše ustvarjalce in tako zapustil neizbrisno sled na obličju in v zgodovini mesta Reka.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

DAR – Državni arhiv Rijeka
Tehnični uradi Mesta Reka JU 51, 3/5/1871
Muzej moderne in sodobne umetnosti, Rijeka
Inv. št. 124

LITERATURA

- Bučić, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinjski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika* 55, 2007, str. 75–92.
- Domljan, Žarko: Stambena arhitektura Hermana Bolléa. *Historicizam u Hrvatskoj*. Zagreb : MUO, 2000, str. 81–85.
- Glavočić, Daina: Stambena arhitektura. *Arhitektura historicizma u Rijeci*. Rijeka : Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001, str. 118–134.
- Ivančević, Nataša: *Hoteli in Individualna stambena izgradnja. Arhitektura historicizma u Rijeci*. Rijeka : Muzej moderne i suvremene umjetnosti, 2001, str. 306–312 in 166–168.
- Kečkemet, Duško: *Ivan Rendić – život i djelo*. Brački zbornik br. 8, Supetar, Skupština občine Brač, 1969.
- Littrow, Heinrich von: *Fiume un Seine Umgebungen*. Fiume : Ed. Emidio Mohovich, 1884.
- Lukežić, Irvin: Riječki Rothschild – Josip vit. Gorup. *Fluminensia Slovenica*. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 2007, str. 171–193.
- Magaš, Olga: Zona Kazalište-Tržnica, prilog verifikaciji urbanog identiteta Rijeke. *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije*. Zbornik del Pedagoške fakultete Rijeka z znanstvenega srečanja, posvečenega delu prof. dr. Radmile Matejčić. Opatija, 1992, str. 287–303.
- Matejčić, Radmila: *Kako čitati grad*, II. izd. Rijeka : Izdavački centar Rijeka, 1989.
- Trieste: l'architettura neoclassica*. Trieste : B&M Fachin, 1999.
- Žic, Igor: Giovanni Fumi. *Sušačka revija* 2, 1994, št. 8, str. 63–68.